

Bomen, bosjes, hagen en heggen

Vroeger werden bomen en struiken aangeplant met een gebruiksfunctie. Als grensafscheiding, veekering, windkering, walversteving, bliksemafleider, voor schaduw voor het vee of het voorhuis, voor de productie van geriefhout en fruit. Afhankelijk van de dikte had het hakhout verschillende toepassingen: brandhout, walbeschoeiing, bezems, stelen en manden.

Volwassen bomen versterken de herkenbaarheid van het erf. Aan de achterzijde stonden bomen die ook in het omringende landschap te vinden zijn zoals eik en es. Aan de voorzijde plantte men soms een bijzondere boom voor de sier, zoals een linde, witte paardenkastanje of beuk.

'Bomen zijn belangrijke ijkpunten op het boerenerf'

Andere functies

Tegenwoordig zien we ook het belang van andere functies. Bomen hebben een ecologische functie. Dieren vinden hier voedsel, nestel- en schuilplekken en kunnen zich veilig verplaatsen. Het snoei- en hakhout kan gebruikt worden om de oever te beschoeien of een takkenril of broeihoop te maken. Daarnaast hebben bomen een klimaatbestendige functie. Bomen zorgen voor schaduw, koelte (door verdamping van water) en regenwateropvang. Ze absorberen luchtvervuiling en geluid en hebben een esthetische functie. Ze verhogen de schoonheid van het landschap en maken wonen, werken, fietsen en wandelen in het boerenland aantrekkelijk. Bomen en struiken kunnen gebruikt worden om een nieuwe stal of schuur aan het zicht te onttrekken.

Wat kun jij doen?

Als je een aanpassing aan je erf wilt doen, houd dan rekening met de historische, natuurlijke en duurzame waarden. In de brochure 'Boerenerf' vind je een checklist met vragen die je helpen om je erf zo passend mogelijk te maken. Deze brochure behandelt verschillende bomen, bosjes, hagen en heggen met een korte uitleg over aanleg en beheer.

Laanboom

Een laanboom is een boom die langs een laan of oprit naar de boerderij staat. Ze staan vaak in rijen aan weerszijden van de oprit. Ze dienen als verfraaiing, beschutting en voor houtproductie. Vaak worden bomen van dezelfde soort aangeplant; beter is verschillende boomsoorten te gebruiken om plagen te voorkomen, zoals bijvoorbeeld de eikenprocessierups.

Aanleg

Plantensoorten

eik, linde, populier, es, iep, beuk.

Plantafstand

4 tot 6 meter.

Beheer

De jonge bomen de eerste vijf jaar (vorm) snoeien. De oudere bomen gemiddeld eens per 10 jaar (onderhouds)snoeien. Indien nodig tussentijds dood hout en schurende takken verwijderen.

Leiboom

Een leiboom is een boom waarvan de takken door middel van snoei in een bepaalde vorm geleid worden. Ze staan vaak in een rij voor de gevel van een boerderij en dienden vroeger om de wind te breken en om verkoeling te bieden bij felle zon.

Van oudsher werden vooral leilindes aangeplant. Leibomen geven je huis een mooie traditionele aanblik. Voor veel dieren is de leiboom een eldorado. Door de dichte takkenstructuur vinden allerlei vogels een nestplek.

Aanleg

Plantensoorten

linde, iep, esdoorn.

Plantafstand

4 tot 6 meter uit elkaar

2 tot 3 meter van de gevel.

Beheer

Elk jaar tussen november en maart alle opgaande takken wegsnoeien van de horizontale hoofdtakken.

Haag of heg

Een haag of heg is een lijnvormig landschapselement met aaneengesloten begroeiing van (inheemse) struiken. Van oudsher werden deze hagen en heggen geplant als erfafscheiding of veekering. Door de dichte structuur en soms doornen is de heg ondoordringbaar voor vee. Zeker als deze in de loop van tijd gelegd of gevlochten wordt. Zelfs konijnen worden door een vlechthege tegengehouden. Een knip- of scheerheg is in een blok vorm geknipt. Een struweelhaag groeit vrijuit.

De knip- of scheerheg bestaat vaak uit één soort, maar een gemengde heg met meerdere soorten geeft meer variatie en biodiversiteit. De struweelhaag heeft meer ruimte nodig dan de geschoren heg, maar heeft een grotere natuurwaarde. Vogels schuilen of broeden graag in de dichtere heggen. De heggen bieden voedsel als bessen en vruchten. Andere kleine dieren, zoals de egel, gebruiken hagen en heggen als schuilplaats of verbindingsweg. In de bloeiende heg vinden insecten stuifmeel en nectar.

Aanleg

Plantensoorten

Knip- of scheerheg: liguster, meidoorn, veldesdoorn (= Spaanse aak), haagbeuk, beuk, hulst.

Struweelhaag: hondsroos, meidoorn, sleedoorn, vlier, egelantier, haagbeuk, kornoelje, kardinaalsmuts.

Plantafstand

Knip- of scheerheg: 4 struiken per meter.

Struweelhaag: 2 struiken per meter.

Beheer

Knip- of scheerheg: ongeveer een tot drie keer per jaar knippen of scheren.

Struweelhaag: vrijuit laten groeien, eenmaal per vijf tot zeven jaar afzetten, liefst gefaseerd.

Hoogstamboomgaard

Een hoogstamboomgaard is een karakteristiek landschapselement bestaande uit meerdere fruitbomen op een weide, vaak met een heg er omheen. De eerste zijtakken groeien op minimaal 180 cm boven de grond uit de stam, zodat mens en dier er onderdoor kunnen lopen. Hierdoor kan de grond dubbel gebruikt worden: als boomgaard en als veeweide.

Hoogstamfruitbomen trekken veel insecten en vogels aan. Oude bomen met holtes in de stam bieden broedgelegenheid aan steenuilen.

Afgevallen fruit trekt in het najaar vlinders aan, die de zoete sappen oplikken. Ook komen in de boomgaard kleine zoogdieren voor.

Aanleg

Plantensoorten: appel, peer, pruim, kers; per soort bestaan verschillende rassen.

Plantafstand: appelbomen minstens 10 meter uit elkaar, peren en kersen 8 meter en pruimen 6 meter uit elkaar.

Beheer

Jaarlijks vormsnoei bij jonge bomen en onderhoudssnoei bij oudere bomen.

Fruitbomen snoeien vraagt om specifieke kennis en vaardigheid. Volg een snoei-cursus (hoogstam)fruitbomen of huur een specialist in.

Solitaire boom

Een solitaire boom is een vrijstaande boom die de ruimte heeft om zich te ontwikkelen en een echte natuurlijke kroon te vormen. Het is een kenmerkend element op een erf.

Vroeger werd een solitaire boom aangeplant als bliksemafleider, voor schaduw en gebruikshout. De boom moest hoger worden dan de boerderij, maar op voldoende afstand staan om bij omvallen het gebouw niet te beschadigen.

Aanleg

Plantensoorten: beuk, kastanje, linde, walnoot, zomereik, es, schietwilg, zwarte els, ruwe berk, haagbeuk, populier, iep.

Plantafstand: in een boomgroep minimaal 6 meter uit elkaar; een volwassen boom wordt 10 meter breed.

Beheer

Jonge bomen krijgen de eerste 5 jaar begeleidings snoei, waarbij takken aan de voet en stambasis worden weggehaald. Oudere bomen krijgen gemiddeld eenmaal per 10 jaar onderhouds snoei. Verwijder, wanneer dit nodig is, dode of schurende takken, of snoei een dichtgegroeide kroon open zodat er meer licht in komt.

Knotboom

Een knotboom is een boom waarvan de takken op een stamhoogte van ongeveer 2 meter worden afgezet (geknot). Door regelmatig te snoeien ontstaat er na verloop van tijd op ongeveer 2 meter hoogte een knoestige knot.

Knotbomen werden in het verleden aangeplant als grensafscheiding en gebruikt voor geriefhout. Ze zijn aantrekkelijk om te zien en beeldbepalend in het landschap. Veelal wordt de wilg als knotboom aangeplant.

Knotbomen herbergen veel verschillende soorten dieren en planten. Ze zijn vaak hol en bieden broedgelegenheid aan vogels, en onderdak aan vleermuizen en kleine zoogdieren, zoals muizen en marterachtigen. Ook allerlei planten vinden een groeimogelijk in knotwilgen. Tijdens de bloei in het vroege voorjaar trekken de knotwilgen veel insecten aan.

Aanleg

Plantensoorten

wilg, els, es, populier, eik, linde, beuk, ruwe berk, haagbeuk.

Plantafstand

5 tot 6 meter uit elkaar, niet te strak op een rij.

Beheer

Eens per vier tot zes jaar bomen knotten, het liefst gefaseerd, bijvoorbeeld het ene jaar de 'even' en het andere jaar de 'oneven' bomen.

Houtwal of -singel

Een **houtsingel** bestaat uit een of meerdere rijen bomen, vaak met struiken en begroeiing eronder. Deze staat vaak langs een sloot en dient als grensafscheiding, windvang, veekering en voor houtproductie. Een elzensingel is een singel die alleen bestaat uit zwarte els.

Een **houtwal** is een houtsingel op een verhoogde wal. De wal dient om de gewassen op de akkers te beschermen tegen verstuiwing, uitdroging en vraat door vee en wild. Deze komt veelal voor op zandgronden. Op de Zuid-Hollandse eilanden wordt een houtwal een 'schurveling' genoemd.

Houtwallen en -singels bieden schuil- en nestgelegenheid voor vogels, geleiding voor vleermuizen, een onderkomen voor kleine zoogdieren en voedsel voor insecten. Ook grotere zoogdieren zoals reeën zoeken er hun toevlucht. Een gebied met veel houtwallen en -singels vormt een netwerk van verbindingswegen voor diverse soorten dieren en planten.

Aanleg

Plantensoorten

Bomen

els, eik, berk, es.

Struiken

meidoorn, sleedoorn, lijsterbes, vuilboom.

Plantafstand

4 tot 6 meter uit elkaar

Beheer

Afzetten van beplanting eens per 10 tot 15 jaar, het liefst gefaseerd. Eventueel een aantal bomen niet afzetten en door laten groeien; dit zijn de zogenaamde overstaanders.

Bosje

Een geriefhout- of hakhoutbosje is een vrij liggend element in het landschap. Vroeger werd een geriefhoutbosje eerder aangeplant als hout voor dagelijks gebruik: om de kachel en de oven te stoken, als stelen voor bezems en gereedschap en andere praktische toepassingen. Meestal werd één boomsoort aangeplant.

Een vogelbosje is vaak op het erf te vinden en bestaat uit verschillende bomen, struiken en kruiden. De soorten die in het bosje aangeplant worden, zijn vooral struiken en bomen die vruchten, bessen en soms ook doornen dragen, zoals de meidoorn. De vogelbosjes trekken vogels aan en bieden veiligheid.

Een voedselbos(je) is een nieuwe variant op het erfbosje en een duurzame manier van voedselproductie naar het voorbeeld van een natuurlijk bos. Het bestaat uit meerdere beplantingslagen met diverse meerjarige en/of houtige soorten, waarvan delen (vruchten, zaden, bladeren, stengels, wortels) voor de mens eetbaar zijn. Een voedselbos is volledig zelfvoorzienend en klimaatbestendig.

Aanleg

Plantensoorten

Geriefhoutbosje

eik, berk, zwarte els, wilg, hazelaar, es.

Vogelbosje

linde, zoete kers, tamme kastanje, meidoorn, sleedoorn, lijsterbes, Gelderse roos, vuilboom.

Voedselbos(je)

meerdere beplantingslagen bestaande uit hoge en lage bomen, struiken, kruiden, bodembedekkers, ondergrondse gewassen en klimplanten, waarvan delen voor de mens eetbaar zijn.

Plantafstand

1,5 bij 1,5 meter, in een vierkants- of driehoeksverband.

Beheer

Geriefhoutbosje

afzetten van hakhout eens per 10 tot 15 jaar, liefst in delen.

Vogel- en voedselbosje

indien nodig uitdunnen (wijkers), zodat de blijvers meer ruimte krijgen.

Tips voor aanleg

- 👉 Kies voor inheemse en biologisch gekweekte bomen, struiken en planten, die van nature voorkomen in de omgeving.
- 👉 Plant aan tussen november en maart wanneer het niet vriest.
Graaf een ruim plantgat waarin de wortels zich wijd kunnen uitspreiden. Spit de bodem van het plantgat los en vermeng het wanneer nodig met compost.
- 👉 Bevestig de jonge boom met boomband aan één of twee palen. Breng een vraatbeschermer aan tegen knaagdieren. Na 4 tot 5 jaar kunnen boomband, palen en vraatbeschermer verwijderd worden.
- 👉 Plant de boom niet te diep; zet alleen de wortels in de grond.
Maak een aarden wal rond de stam zodat daar water in blijft staan.
- 👉 Plaats indien nodig een afrastering op 2 meter afstand van de bomen, om de nieuwe aanplant tegen vraat door vee te beschermen.
- 👉 Geef de jonge aanplant met name de eerste twee jaar na aanplant voldoende water in droge perioden en houd het element onkruidvrij.
- 👉 Indien je niet direct alle bomen kunt aanplanten kun je ervoor kiezen de bomen tijdelijk op te kuilen. Kies hiervoor een vochtige schaduwrijke plaats, graaf een gat in de grond, zet de bomen met de wortels erin en bedek de wortels met de vrijgekomen grond.

Tips voor beheer

- 👉 Snoei zo min mogelijk. Zo ontstaan er zo min mogelijk wonden en sterven andere delen minder snel af.
- 👉 Het juiste snoeitijdstip hangt af van het beoogde doel (bloei, fruit, licht, hakhout, uitdunnen), de boomsoort en eventuele beschermde diersoorten die van deze boom of struik afhankelijk van zijn.
- 👉 Snoei en kap gefaseerd (in ruimte en tijd). Zo komen flora en fauna niet in gevaar en wordt het beeld van het landschap zo min mogelijk verstoord.
- 👉 Snoei of kap niet in het broedseizoen. Zo voorkom je dat vogels tijdens het broeden verstoord worden. Het broedseizoen loopt van half maart tot half juli.
Aanwezigheid van een nest betekent dat er niet mag worden gesnoeid of gekapt.
- 👉 Snoeien is specialistisch werk. Volg een snoeicursus of huur een specialist in.

Zoek je meer informatie?

- 👉 Bekijk ook de [instructiefilmpjes](#) over aanleg en beheer van landschapselementen.
- 👉 Bekijk ook de andere brochures.
- 👉 Kijk voor het verwerken van snoei- en hakhout en het maken van compost in de brochure [Stapels, hopen en rillen](#).
- 👉 In de brochures over [Dieren](#) vind je tips hoe je het boerenerf natuurrijk(er) maakt.

**Meer informatie over een streekeigen erfinrichting in Zuid-Holland?
Kijk dan op www.zelfdoeninzh.nl/erfgoed**

